

СТАНОВИЩЕ

От проф. д-р Николай Кирилов Михайлов, СУ „Св. Кл. Охридски“, ФЖМК, Катедра „Комуникация, връзки с обществеността и реклама“, член на научно жури по процедура за защита на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“ в професионално направление

3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология, ЮЗУ „Неофит Рилски“ на тема **„Приобщаващото образование в България: резултати и предизвикателства“** с автор **НАТАЛИЯ ГЕОРГИЕВНА ГЕОРГИЕВА**, научен ръководител доц. д-р Жеко Кьосев

1. Обща характеристика на дисертационния труд. Предложеният за становище дисертационен труд е структуриран в увод, изложение в три глави и заключение. Общият обем на изследването достига 225 стандартни страници, в това число основен текст – 190 страници, включващи 35 фигури, използвана литература и приложения. Посочените източници са 159, от които 119 на български език, 31 на английски език и 9 на руски език. Допълнително са включени приложения, пет на брой, които демонстрират доброто познаване от страна на докторанта на нормативната база на приобщаващото образование, както и една научна добросъвестност, особено по отношение на използваните методи за емпирично проучване. Научният интерес на изследвателя е насочен към една от най-важните теми в съвременното социологическо познание тази за ролята на образователната институция като фактор за пълноценното функциониране и развитие на обществото. „Образованието е сложна система, която налага своите ценности и като основен фактор в развитието на модерното общество“ (с. 4), пише уверено и точно дисертанта и аз бих допълнил, че социалният институт на образованието с функциите си за социална интеграция, културна иновация, начин на социализация е непрекъснат обект на изследване на социологическото знание. В този смисъл работата е посветена на „провеждането и реализирането на приобщаващите политики“, една значима социологическа тема със силни социални измерения и аспекти. Целите и задачите на труда са поставени и постигнати със социологически методи на изследване, включващи контент анализ, дълбочинни интервюта, допитване по метода на анкетното проучване. Дисертационния труд носи изследователска ценност, той разглежда един сравнително нов за България социален феномен („периода на прилаганите политики за приобщаващото образование в България...е твърде кратък“, с. 9), за който е предприет опит чрез силата на науката (социологията) да се разкрият взаимовръзките му с останалите елементи на социалната общност. Докторантът е представил три публикации по темата в академични издания, с което изпълнява минималните национални

изисквания за степента, за която кандидатства. Авторефератът е подробен, съдържателен и дава ясна представа за съдържанието, актуалността и приносите на реферирания труд. Цялостното впечатление от дисертационното изследване е за едно много добре замислено, проведено и успешно реализирано научно усилие. Всички необходими реквизити по кандидаттурата за ОНС „доктор“ са налице и всички законови критерии са изпълнени.

2. Актуалност на темата и проблематиката. Актуалността на своето изследване дисертантът свързва с „необходимостта да се анализират проблемите, свързани с приобщаващото образование и интеграцията на децата и учениците и да се проследи процеса на приобщаване в българската образователна система“ (с. 7). Неравенството е общ проблем в социалната структура на модерните общества и за съжаление той има своето отражение и в института на образованието. Стремещът към интегриране на хора в неравностойно положение в образователната институция с общообразователни програми е актуален и иновативен подход, който „изключва всякаква дискриминация на хора, гарантира еднакво отношение към всички хора и осигурява специални условия за получаване на образование, за хора със специални образователни потребности“ (с. 14). В този смисъл напълно релевантна на замисъла на изследването е и основната теза, която защитава дисертанта, а именно, че успешната реализация на приобщаващото образование в България в последните пет години води до повишаване на качеството на началното и средното образование, взима предвид индивидуалните потребности на учениците, включително и на тези със специални образователни потребности и подпомага социализацията на всички участници в образователно-възпитателния процес, като по този начин, бих допълнил, допринася за преодоляване на социалните неравенства и ограничения. Самата идея за приобщаващо образование е концептуализирана успешно от дисертанта въз основа на анализа на различни теории, включително и на български социолози и изследователи. Специално внимание в научен план е обърнато на практическите ползи от приобщаващото образование като образователна политика за обществото както чрез общотеоретичен анализ, така и чрез конкретни примери и наблюдения.

3. Научни резултати и приноси. Изложението на дисертационния труд представя едно сериозно изследване чрез методите на социологията на проблемите на приобщаващото образование като сравнително нов социален феномен и като форма на образователна политика, провеждана и у нас. Социологическият подход на дисертанта е безспорен:

„Училищните политики са отражение на обществените ценности и предизвикателствата пред приобщаващото образование са вградени в социалните, политически, икономически и идеологически структури“ (с. 27). Всяко образование, което преследва общи цели е и възпитание в нравствени принципи. Дисертантът цитира Дюркем и аз мога да си позволя да посоча идеите на френския социолог за връзката между образование и нравствено възпитание: „Ако изобщо има нравственост, то тя трябва необходимо да прикрепя хората към цели, които надхвърлят кръга на индивидуалните интереси“. Именно в надхвърлянето на индивидуалното, в утвърждаването на солидарността в обществото и социалната връзка в процеса на образование, в грижата за всички членове на социалната общност, дисертантът търси предимствата на приобщаващото образование. Авторът разглежда модели на взаимодействие и общи политики, които са в съответствие с принципите и идеите на приобщаващото образование. Те налагат промени в традиционния модел на образованието в България и по света, като целта е в създаването на образователна среда за съвместно обучение на ученици със специални потребности с всички деца и ученици в рамките на социалната норма. Идеята на дисертанта бих определил като опит с помощта на социологическия анализ и с аргументите от социологическото изследване да допринесе за създаване, включително и в България, на една нова култура на общност, на една основа на обществото, която за социалния актьор означава „да има съзнание за причините на своето поведение“ (Дюркем), основани на стремеж към изграждане на по-справедливо общество и гарантиране на правото на образование за всички учащи. Според мен приносен е и направеният анализ на действащата нормативната уредба на приобщаващото образование в образователната система в България, както и описанието на трудностите, свързани с практическото ѝ приложение. Дисертантът има и практически опит в сферата на образованието и това личи в умелото описание на модели, компетентности, подходи и качества на педагогическите специалисти, както и доброто познаване на българската образователна система.

Като отличен научен резултат, доказващ качествата на докторанта като самостоятелен изследовател бих определил цялата трета глава на изследването. Тя е посветена на самостоятелно проучване, което събира, установява, анализира и обяснява емпирична информация, свързана с основните тези и теми на дисертационния труд. Това проучване засяга обучението и в реална среда и при разстояние в електронна среда. Анализът на ефективността на процеса на приобщаване е направен въз основа на 30 дълбочинни

интервюта с учители, психолози, ресурсни учители и логопеди от областите Благоевград и Пазарджик. Изследването доказва и положителния социален ефект на приобщаващото образование, освен чисто образователния – така обучаемите се „подготвят за живот в общество – приемащо и ценящо различията, проявяващо толерантност и търпение към индивидуалността на всяка личност“ (с. 128). Ценни са и наблюденията, които докторантът споделя в качеството си на училищен психолог със сериозен опит в училище като пример за успешно изграждане на приобщаваща образователна среда, пълноценна образователна интеграция на ученици от етническите малцинства и приобщаване на всички ученици в норма. Изследователската активност, разгърната в трета глава, завършва с аргументирани самостоятелни изводи, които имат и теоретична ценност и носят практическа значимост.

4. Заключение. Представеното изследване е един сериозен и задълбочен научен труд, който еднозначно демонстрира уменията на своя автор за ориентация в сложни обществени проблеми с помощта на социологията. И в теоретичен и в практически план изследването носи научна ценност. Приемам приносите на труда и потвърждавам самооценката на автора за оригиналността на научните му постижения, както и релевантността на разработката към докторската програма, в която е реализирана. С оглед на безспорните научни качества и приноси на дисертационния труд **„Приобщаващото образование в България: резултати и предизвикателства“** и доказаните академични и изследователски качества на неговия автор, убедено предлагам на уважаемото Научно жури да **присъди на НАТАЛИЯ ГЕОРГИЕВНА ГЕОРГИЕВА** ОНС „доктор“ в професионално направление **3.1. Социология, антропология и науки за културата** по докторска програма Социология, катедра Социология, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград.

Член на Научното жури:

Проф. д-р Николай Михайлов

27.11. 2022г.

SCIENTIFIC OPINION

By Prof. Dr. Nikolay Kirilov Mihailov, SU "St. Kl. Ohridski", FJMC, Department of "Communication, Public Relations and Advertising", member of the scientific jury for the procedure for the defense of a dissertation work for the acquisition of the Doctor of Science/PhD in professional field

3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences, PhD program Sociology, SWU Neophit Rilski on the topic "Inclusive education in Bulgaria: results and challenges" with author NATALIYA GEORGIEVNA GEORGIEVA,

Scientific supervisor:

Assoc. Prof. Zheko Kyosev, PhD

1. General characteristics of the dissertation work. The thesis proposed for opinion is structured in an introduction, an exposition in three chapters and a conclusion. The total volume of the study reaches 225 standard pages, including the main text – 190 pages, including 35 figures, references and appendices. The indicated sources are 159, of which 119 are in Bulgarian, 31 in English and 9 in Russian. Additionally, appendices, five in number, are included that demonstrate the doctoral student's good knowledge of the normative framework of inclusive education, as well as a scientific integrity, especially with regard to the empirical research methods used. The scientific interest of the researcher is directed to one of the most important topics in modern sociological knowledge, that of the role of the educational institution as a factor in the full functioning and development of society. "Education is a complex system that imposes its values and as a main factor in the development of modern society" (p. 4), writes the dissertation confidently and accurately, and I would add that the social institute of education with its functions of social integration, cultural innovation , a way of socialization is a continuous object of research of sociological knowledge. In this sense, the work is dedicated to the "implementation and practice of inclusive policies", a significant sociological topic with strong social dimensions and aspects. The goals and tasks of the work are set and achieved with sociological research methods, including content analysis, in-depth interviews, polling using the survey method. The dissertation has research value, it examines a relatively new social phenomenon for Bulgaria ("the period of applied policies for inclusive education in Bulgaria... is too short", p. 9), for which an attempt was made through the power of science (sociology) to reveal its interrelationships with the other elements of the social community. The PhD student has submitted three publications on the subject in academic

publications, thereby fulfilling the minimum national requirements for the degree for which he is applying. The abstract is detailed, meaningful and gives a clear idea of the content, relevance and contributions of the refereed work. The overall impression of the dissertation research is of a very well conceived, conducted and successfully realized scientific effort.

2. Relevance of the topic and the problem. The PhD student connects the relevance of his research with "the need to analyze the problems related to inclusive education and the integration of children and students and to trace the process of inclusion in the Bulgarian education system" (p. 7). Inequality is a common problem in the social structure of modern societies and unfortunately it has its reflection in the institution of education. The aspiration to integrate disadvantaged people in the educational institution with general education programs is an up-to-date and innovative approach that "excludes any discrimination of people, guarantees equal treatment to all people and provides special conditions for obtaining education, for people with special educational needs" (p. 14). In this sense, the main thesis defended by the dissertation is completely relevant to the purpose of the research, namely that the successful implementation of inclusive education in Bulgaria in the last five years leads to an increase in the quality of primary and secondary education, takes into account the individual needs of students, including those with special educational needs and supports the socialization of all participants in the educational process, thus, I would add, contributes to overcoming social inequalities and limitations. The very idea of inclusive education was successfully conceptualized by the dissertation student based on the analysis of various theories, including Bulgarian sociologists and researchers. Special scientific attention is paid to the practical benefits of inclusive education as an educational policy for society both through general theoretical analysis and through specific examples and observations.

3. Scientific results and contributions. The exposition of the dissertation presents a serious study through the methods of sociology of the problems of inclusive education as a relatively new social phenomenon and as a form of educational policy, also carried out in our country. The sociological approach of the dissertation is undeniable: "School policies are a reflection of societal values and the challenges to inclusive education are embedded in social, political, economic and ideological structures" (p. 27). Any education that pursues common goals is also an education in moral principles. The dissertation quotes Durkheim, and I may take the liberty of citing the French sociologist's ideas about the relationship between education and moral education: "If there is morality at all, it must necessarily attach men to ends which transcend the circle of individual interests." It is in transcending the individual, in affirming solidarity in

society and social connection in the process of education, in caring for all members of the social community, that the dissertation seeks the advantages of inclusive education. The author examines patterns of interaction and common policies that are consistent with the principles and ideas of inclusive education. They impose changes in the traditional model of education in Bulgaria and around the world, with the goal being the creation of an educational environment for joint education of students with special needs with all children and students within the framework of the social norm. I would define the idea of the dissertation as an attempt, with the help of sociological analysis and with the arguments of sociological research, to contribute to the creation, including in Bulgaria, of a new culture of community, of a basis of society, which for the social actor means "to have awareness about the reasons for one's behavior" (Durkheim), based on the desire to build a more just society and guarantee the right to education for all learners. In my opinion, the analysis of the current normative regulation of inclusive education in the educational system in Bulgaria is also useful, as well as the description of the difficulties related to its practical application. The dissertation student also has practical experience in the field of education, and this is evident in the skillful description of models, competences, approaches and qualities of pedagogical specialists, as well as the good knowledge of the Bulgarian education system.

As an excellent scientific result, proving the qualities of the doctoral student as an independent researcher, I would define the entire third chapter of the study. It is dedicated to independent research that collects, establishes, analyzes and explains empirical information related to the main theses and topics of the dissertation. This reading concerns both face-to-face and distance learning in an electronic environment. The analysis of the effectiveness of the inclusion process was made on the basis of 30 in-depth interviews with teachers, psychologists, resource teachers and speech therapists from Blagoevgrad and Pazardzhik regions. The research also proves the positive social effect of inclusive education, in addition to the purely educational one - this is how students "prepare for life in a society - accepting and appreciating differences, showing tolerance and patience for the individuality of each person" (p. 128). The observations shared by the doctoral student in his capacity as a school psychologist with serious experience in school as an example of successful construction of an inclusive educational environment, full educational integration of students from ethnic minorities and inclusion of all students in the norm are also valuable. The research activity, developed in the third chapter, ends with reasoned independent conclusions, which have both theoretical value and practical applicability.

4. Conclusion. The presented study is a serious and in-depth scientific work that clearly demonstrates the skills of its author for orientation in complex social problems with the help of sociology. In both theoretical and practical terms, the research has scientific value. I accept the contributions of the work and confirm the author's self-assessment of the originality of his scientific achievements, as well as the relevance of the development to the doctoral program in which it was implemented. In view of the indisputable scientific qualities and contributions of the dissertation work "**Inclusive education in Bulgaria: results and challenges**" and the proven academic and research qualities of its author, I confidently propose to the respected **Scientific Jury to confer upon NATALIYA GEORGIEVNA GEORGIEVA educational and scientific degree Doctor/PhD** in a professional field 3.1. Sociology, anthropology and cultural sciences in the doctoral program of Sociology, Department of Sociology, SWU "Neofit Rilski", Blagoevgrad.

Member of the Scientific Jury:

Prof. Dr. Nikolay Mihailov 27.11. 2022